

KELIONĖ SU TEOFILIUMI (2017-ųjų liepa-rugpjūtis)

Palaimintojo Teofiliaus ikonografijos žinia

Viena iš jausmingiausių beatifikacijos iškilnių akimirų – iškilmingas palaimintojo relikvijų įnešimas ir paveiklo atidengimas. Tuomet suskamba varpai, sugaudžia trimitai, o tikinčiųjų minios savo džiaugsmą išreiškia ovacijomis. Palaimintojo Teofiliaus Matulionio beatifikacijoje tikintiesiems buvo pristatytas vadinamasis *kanoninis* naujojo palaimintojo paveikslas. *Kanoniniu* vadinamas todėl, kad jo tapyboje buvo vadovaujama tradiciniam krikščioniškam sakraliniam menui keliamais reikalavimais (gr. *kanon* – taisyklė, nuostata, norma).

Svarbiausias krikščioniško meno uždavinys – neįstrigti gėrintis tobulu idėjos raiškos būdu, bet visų pirma nešti žinią, pranokstančią šiapusybę. Filosofas pasakytų, jog tai menas, kreipiantis „žiūrovų“ žvilgsnį link transcendencijos. Tenka apgailestauti, kad čia visiškai netinka *žiūrovo–kūrinio* santykis, nes tikras ir pavykęs sakralinio meno kūrinys kelia maldingų minčių ir skatina melstis. Šis menas yra prakalbinantis ir perteikiantis konkretų krikščionišką turinį. Anot Rytų krikščionių, ikona kyla iš maldos ir veda į maldą: ikona išlaisvina iš juslių, kurios suvokia tik išorinumus ir nepastebi tikrovę nušviečiančios Dvasios, uždarumo.

Esama skirtumo tarp sakralinio (su liturgija susijusio, bažnyčios erdvei priklausančio) ir apskritai religinio meno. Anot Josepho Ratzingerio, „šventųjų paveikslai nėra nuotraukos, nes sakralių paveikslų paskirtis – išvesti už ribų to, kas apčiuopiama vien materialiai, pažadinti vidines jusles ir išmokyti naujo regėjimo, regimybėje žiūrinčio neregimybę. Paveiklo sakralumo esmė ta, kad jis kyla iš vidinio regėjimo ir todėl prie vidinio regėjimo ir veda“ (*Liturgijos dvasia*, 104).

Vos pasklidus žiniai apie vyskupo ir kankinio Teofiliaus Matulionio beatifikaciją, Bažnyčia inicijavo keturių pal. Teofiliaus sakralinių paveikslų tapybą (tris Lietuvoje ir vieną užsienyje). Privačių iniciatyvų šioje srityje taip pat esama. Grįžkime prie pal. Teofiliaus paveikslo, kuris buvo pristatytas Vilniaus Katedros aikštėje.

Palaimintojo vaizdavimo maniera sukurta Krokuvoje profesoriaus Czesławo Dźwigajaus meno dirbtuvėse bendradarbiaujant su Kaišiadorių vyskupijos atstovais. Idėją realizavo dailininkas Zbigniewas Gierczakas (gim. 1972 m.).

Kokią žinią skelbia mums šis palaimintojo atvaizdas?

Arkivyskupo Teofiliaus Matulionio gyvenimo žinovai tuoj pat atpažins, jog pagrindinis sakralinio paveikslo motyvas yra paimtas iš 1933 m. nuotraukos, kuri tapo didžiule sensacija ir puikavosi pirmuose laikraščių puslapiuose ne tik Lietuvoje. Nuotraukoje vaizduojamas kalinio drabužiais (šimtasiūle) iš Solovkų lagerio grįžęs ir kalėjime drožinėta lazdele pasirėmęs vyskupas. Lageryje nebuvo žinoma apie slaptą Teofiliaus įšventinimą vyskupu. Tad iš šio slaptumo gimė menininkų mintis vaizduoti pal. Teofilijų vyskupo drabužiais, ant kurių – kalinio šimtasiūlė. Vyskupystė yra ne reprezentacinis drabužis, bet vidinė dvasios kokybė, asmens įšventinimas atsakingoms pareigoms Dievo tautoje. Tad ir pal. Teofilijus kalėjime jautėsi ne tiek kalinys, kiek dvasininkas – vyskupas, atsakingas už jam pavestuosius. Net ir tuomet, kai kunigams buvo uždrausta klausyti kitų kalinių išpažinčių, Teofilijus nepaisė šio draudimo, todėl buvo pakartotinai nubaustas ir įkalintas griežto režimo kalėjime. Vyskupo atsakomybė reišėsi ir tuomet, kai atsirado galimybė keičiantis kaliniams sugrįžti į Lietuvą. Drauge įkalintieji negalėjo suprasti, ko Teofilijus spyrtojasi ir neskuba duoti sutikimo. Tikro ganytojo paveikslas Teofiliaus asmenyje buvo toks pat akivaizdus, kaip vyskupo sutana paveiksle.

Rankoje vyskupas laiko lazdą, kuri jam kartu yra ir pastoralas – ganytojo lazda. Joje išdrožinėti Kaišiadorių vyskupijos heraldikos fragmentai: Dievo Apvaizdos akis ir Avinėlis. Rašymas ant sienų, o esant galimybei ir drožinėjimas – neatsiejama kalinių kasdienybės dalis. Vyskupas laiko lazdą ne todėl, kad būtų silpnas ir norėtų ja pasiremti, – jis laiko lazdą kaip ganytojas. Pagrindinis jo ramstis – pasitikėjimas Dievo Apvaizda bei tikėjimas galutine Avinėlio pergale prieš blogį.

Sunkią kalinio kasdienybę išduoda raišteliais užrišami batai ir iš po vyskupiškos sutanos matomi ant kojų užvynioti autai. Dailininkas sąmoningai nupiešė švarius batus, nes tame įžiūrėjo vidinio švarumo ženklą, kurio nepajėgus užgožti joks purvas.. Nors vyskupas stovi ant purvinos žemės, tačiau nuo pat paveikslo apačios iki viršaus driekiasi šviesūs spalviniai tonai. Ryškiausiai spindi Šiaurinė žvaigždė, kuri lietuvių dažnai yra vadinama Marių arba Jūreivių (Jūrų) žvaigžde, nes pagal ją orientavosi žvejai ir jūrininkai. Be to, Jūrų Žvaigžde (*Stella Maris*) tituluojama ir Švč. Mergelė Marija, audringoje gyvenimo jūroje nušviečianti kelią pas Kristų.

Paveiksle žvaigždėms tenka gan svarbus vaidmuo, nes ant medinių narų matomas peiliuku išdrožinėtas vyskupo šūkis *Per crucem ad astra – Per kryžių į žvaigždes*.

Žvaigždėtas dangus iš Solovkų salyno Baltojoje jūroje buvo puikiai matomas, todėl žemės purvo ir žvaigždėto dangaus kontrastas ypač iškalbingas.

Pal. Teofilus stovi tarp narų, kuriuose galima įžiūrėti kryžiaus formą. Narai čia tampa kryžiaus simboliu, o išdrožinėtas vyskupo šūkis kviečia neapsistoti ties kančia ir kelti žvilgsnį į dangų, į žvaigždes. 1955 m. pal. Teofilus vienam savo bičiuliui, kunigui iš Potmos, atsiuntė nuotrauką, joje užrašydamas: „Laisvas kalinys.“ Šie žodžiai tobuliausiai atspindi Teofiliaus vidinę nuotaiką: įkalinamas tik kūnas, bet žmogaus dvasia ir mintis visuomet turi laisvės erdvę. Tai ryškiau, tai blankiau pasirodantis spygliuotos vielos motyvas neleidžia nutolti nuo minties, kad čia kalbame apie LAISVĄ, nors ir įkalintą žmogų. Rankoje laikydamas Rožinio vėrinį palaimintasis liudija apie sklindančią iš maldos paguodą.

Laisvo kalinio idėja plėtojama ir pal. Teofiliaus žvilgsnyje, kuris viltingai nukreiptas ne tiek į tolį, kiek į kiekvieną, kuris ateina melsti palaimintojo užtarimo. Čia pasinaudojama Rytų tradicijos ikonografijoje reikšmingu principu: ne tik maldininkas kreipia savo žvilgsnį į šventąjį, bet ir šventasis žvelgia į besimeldžiantįjį.

Narų šešėlyje nematome daugiau įkalintų žmonių, bet matome daug tradicinių lietuviškų kryžių, kurie yra tarsi išplaukę iš Mikalojaus Konstantino Čiurlionio paveikslų. Kryžiai čia tampa tremtinių ir politinių kalinių personifikacija. Kiekvienam – savas kryžius, savi rūpesčiai ir išgyvenimai. Nors paveiksle ir daug tamsos, tačiau žvaigždėto dangaus fone akylas maldininkas įžvelgs Gailestingojo Jėzaus paveikslo motyvus. Dangaus pašvaistė vaizduojama lygiai taip, kaip ir laiminančios Jėzaus rankos pagal šv. Faustinos regėjimus tapytame paveiksle. Laimingas Teofilus, nuolat jautęs tokį stiprų užnugarį!

Mons. dr. Algirdas Jurevičius
(2017 m. liepos–rugpjūčio „Artuma“)